

Selhání trhu nebo rozumu?*

(připraveno pro vystoupení na semináři pořádaném jihočeskou pobočkou České společnosti ekonomické, dne 3.11. 1998)

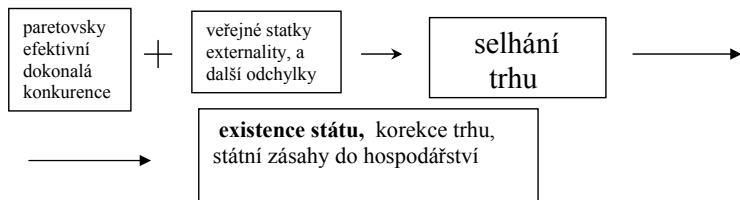
Jiří Kinkor

Dlouhodobá absence racionální filozofie, která by vysvětlovala vztah jednotlivce a státu, morálky a politiky otevřela cestu zvláštní odrůdě ekonomie, která se snaží hájit státní zásahy do hospodářství a dokonce zdůvodňovat samotnou existenci státu. Tato teorie vznikla v prvních desetiletích tohoto století a dostala název „ekonomie blahobytu“ (welfare economics). Setkáváme se s ní zejména v kurzech veřejných financí. Nazývá se také normativní ekonomikou. Ve skutečnosti nemá teorie blahobytu s ekonomikou nic společného. Jejím cílem není identifikace či odhalování kauzálních závislostí v oblasti produkce a směny, což by člověk od ekonomické disciplíny očekával a co skutečně je definičním znakem ekonomie. Ekonomie blahobytu si klade za cíl hodnotit, jaké společensko-ekonomické uspořádání je „společensky efektivnější“ či „společensky optimálnější“.

Ekonomie blahobytu je zcela neoprávněným a pokusem ekonomů najít v ekonomii cosi, co by umožnilo hodnotit společensko-politické uspořádání, co by vysvětlilo či ospravedlnilo nejen státní intervencionismus v ekonomice ale co by dokonce umožnilo vysvětlit existenci a potřebu instituce státu jako takové. Všechny otázky tohoto typu jsou však výsostnou doménou filozofické disciplíny zvané politická filozofie, která jediná je kompetentní k validaci existence státu a jeho funkcí ve společnosti. Ta je přitom logicky až poslední vrstvou mohutné stavby filozofického systému, musí být odvozena především z morální filozofie. To vše ale teorie blahobytu zcela ignoruje.

Fundamentálním vyústěním této teorie je oblundná doktrína selhání trhu, kterou bohužel podporují věhlasní ekonomové, i nositelé Nobelových cen a tak není divu, že je standardní součástí základních ekonomických učebnic, které tak po celá desetiletí ničí jednu generaci ekonomů za druhou, na celém světě. A protože doporučení ekonomů mívají velkou váhu i politice, nenajdete dnes politika, který by myšlenkou o selhání trhu nebyl ovlivněn. Nejčastěji se setkáte (samozřejmě nejen u politiků) s frázemi typu „trh není všemocný“, není dokonalý, není samospasitelný, není všelékem. Hájíte-li trh jako jediný racionální princip ekonomické aktivity jednotlivců, kteří spolu kooperují, jste označováni za naivního blázna, který si myslí, že „trh vše vyřeší“. Až tyto slogany uslyšíte, vzpomeňte si na doktrínu „selhání trhu“.

Základní schéma argumentace doktríny selhání trhu:

Dokonalé konkurenční všeobecná rovnováha

Paretovska efektivnost

Podmínky, za nichž je dokonalá konkurence PE:

- „dokonalé informace“ tj. boží vševědoucnost (všimnout si pojmu „dokonalé“)
- všechny firmy jsou „price-takers“
- absence transakčních nákladů
- absence trvale klesajících průměrných nákladů (tj. absence trvalých úspor z rozsahu)
- absence nerivality a nevylučitelnosti v všech statcích (tj. absence veřejných statků)

* Zevrubnější kritické pojednání teorie blahobytu, jejíž je doktrína „selhání trhu“ vyústěním, obsahuje moje stať *Je ekonomie blahobytu racionální?* publikovaná v č. 2/1996 Politické ekonomie.

Některé filozofické pasáže tohoto referátu jsou převzaty z mé knihy *Trh a stát: K čemu potřebujeme filozofii*, Svoboda, Praha 1996.

- absence externích efektů (externalit)

První teorém ekonomie blahobytu

Společenský prospěch (neplatnost pojmu)

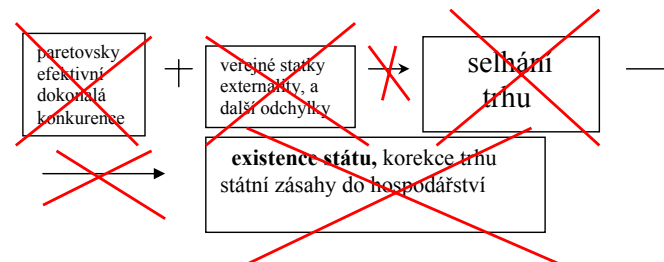
Veřejné statky (neplatnost pojmu)

Trh (absence trhu vs. „selhání trhu“ - jako kdyby někdo jabloni říkal hrušeň, a v rozčarování z toho, že neplodí hrušky vyvodil závěr, že hrušeň selhala.)

Teorie blahobytu se dopouští dvou logicky nepřipustných kroků. Zaprvé model „dokonalé konkurenční rovnováhy“, který je třeba interpretovat jako pouhý a velmi omezený *analytický nástroj* pro zkoumání jedné izolované kauzality reálného světa, teorie blahobytu zneužívá tím, že jej vydává za „ideální trh“, za „ideální stav ekonomiky“, který je sice nedosažitelný, avšak můžeme jej použít jako „standardu“, ke kterému by se reálná ekonomika měla přibližovat (čím blíže - tím lépe). Jinými slovy: tato teorie říká, že reálný svět by se měl přibližovat *analytickému nástroji*, což je zcela fantastický požadavek.

Dalšího hrubého omylu se tato doktrína dopouští tehdy, když označí odchylku zjištěnou absurdním porovnáváním reálného světa svobodné směny (trhu) s analytickým nástrojem pro zkoumání tohoto světa (model konkurenční rovnováhy) jako „selhání trhu“, aby posléze navrhl, že stát tuto „odchylku“ musí násilím korigovat. Představme si, že by někdo tvrdil, že „příroda selhává“, protože letící pták se „odchyluje“ od zákona gravitace.

Ekonomie blahobytu - kromě uvedených nepřekonatelných potíží - trpí však ještě dalším, logicky mnohem závažnějším defektem. Je jím samotný koncept „společenský blahobyt“, na kterém doktrína plně spočívá. Nic takového jako „společenský blahobyt“ neexistuje a existovat nemůže, a proto ekonomie blahobytu nemá, co by zkoumala. Může produkovat jen zcela arbitrární, neobhajitelné a tedy bezcenné dohady o tom, komu nějaké opatření státu přinese jaký prospěch či škodu, jak požaduje irrelevantní paretovska kritérium.

Politická filozofie : validace státu a jeho funkcí

Ambice ekonomů tradičně sahají daleko za hranice hodnotově-neutrálního vyšetřování kauzalit společenských jevů. Nejen že oni sami těžko spoutávají přirozenou lidskou potřebu hodnotit a doporučovat, normativní výroky se od nich běžně očekávají a objedávají. Formálně vyjádřeno, ekonom často odmítá omezit se na pouhou identifikaci kauzality, že za daných okolností z A plyne B. Když zazní otázka, jak se má docílit B, nespokojí se jen s odpovědí "je třeba iniciovat A", nýbrž se (jako ekonom) cítí kompetentní i k vyjádření hodnotícího soudu, zda usilovat o B je správné a zda A je k tomu správným (ve smyslu morálním) nástrojem.

Ekonomie však musí mlčet k jak otázce, zda a kdy je státní donucení morální a racionální, tak i k otázce, zda směřovaná hodnota je racionální a morální. Ekonomie je zcela nekompetentní k pojednání nejobecnějších otázek existence člověka, metod jeho poznání a jeho vztahů k ostatním lidem. Ekonomie nemůže identifikovat, co je dobro a co zlo. K primárnímu rozhodování o fundamentálních hodnotách pro člověka, z nichž je sledování všech dalších hodnot odvozené, nemůže poskytovat vodítko ekonomie. Nemůže se vyslovovat k tomu, kdy je přípustné použít násilí ve vztahu člověka k člověku, nemůže tedy ani vysvětlit podstatu a legitimitu státu - jako nástroje donucení v přesně vymezených případech. Nemůže říci nic o tom, které funkce státu jsou morální a které nikoli.

Všechny tyto otázky jsou svrchovanou doménou filozofie jako nejobecnější vědy integrující veškeré lidské poznání. Existenci a funkce státu validuje jedna ze součástí či vrstev filozofie, totiž politická filozofie. Není žádný důvod k tomu, aby se ekonom za každou cenu vystíhal hodnotových soudů. Má-li však ambice se k nim *vědecky* vyslovovat, musí mít na paměti, že *jako ekonom* k tomu není kompetentní. Jedině jako filozof.

Jestliže se ekonom svými prohlášeními dostane do normativní polohy, vydává se na nebezpečnou cestu a musí si uvědomit, že se pohybuje v horních patrech mohutné stavby a že hluboko pod ním leží nejobecnější filozofická patra metafyziky (teorie existence), epistemologie (teorie poznání) a etiky, která na sebe musí logicky (tj. kauzálně) navazovat.

Jaká je tedy v kostce filozofická validace státu? Především je nutné si uvědomit, co je jedním z klíčových definičních znaků státu: použití *fyzické síly*. Bez použití donucovací fyzické síly či její hrozby by jakýkoli akt státu byl směšný. Protože je však i násilí v rozporu s funkcí rozumu, jako klíčového předpokladu lidského poznání a přežití, vyvstává otázka, zda je samotná existence státu - jako nástroje fyzické síly - morální. Odpověď zní ano. Donucení silou jako forma lidské interakce je totiž v jednom jediném případě nezbytnou podmínkou přežití člověka. A to tehdy, je-li *reakcí* na iniciaci násilí. Proti násilí totiž nelze uplatnit rozum a přesvědčování. Nepoužití násilí vůči násilí za žádných okolností, tj. principiální zřeknutí se sebeobraného použití síly, znamená zřeknout se vlastního života a učinit se obětí ostatních. Kdo popírá nezbytnost sebeobraného použití násilí, popírá svou primární volbu - volbu existence (životu).

Použití síly, i když jde o sebeobranu, nelze založit na arbitrárním soudu napadeného. Použití síly, má-li sloužit ke skutečné ochraně individuálních práv, je třeba objektivizovat, tj. přesně vymezit kdo, za jakých okolností a jakým způsobem může sílu v sebeobraně použít. *Nástrojem objektivizace sebeobraného použití síly je kolektivní (politické) rozhodování - stát*. Ponechání použití násilí na soukromém individuálním rozhodování znamená ignorovat možnost iracionálního a arbitrárního jednání člověka, tj. ignorovat identitu člověka, jako volní bytosti. Člověk je tvor omylný. Činy ostatních může chybně identifikovat jako násilí vůči sobě. Nebo se může stát, že sebeobraně násilí může být zcela neadekvátní povaze násilí, které bylo iniciováno, apod. Odmítat nutnost objektivizace sebeobraného násilí, prostřednictvím které musí dojít k identifikaci faktů reality, znamená přehlížet možnost jednání člověka v rozporu s realitou. Absence státu (anarchie) je popřením existence a identity člověka, tj. reality.

Jak je tedy definován koncept "stát" ? *Stát je nástroj objektivizace použití násilí v obraně proti iniciaci násilí*. Jedinou morální funkcí státu je ochrana individuálních práv, tj. použití síly k obraně proti iniciaci násilí. *Funkce státu tedy spočívá v zajištění bezpečnosti, justice, obrany a zahraniční politiky*.

Ze skutečnosti, že obsahem konceptu „stát“ je použití násilí (byť za specifických okolností), vyplývá i nebezpečí jeho zneužití, je-li nesprávně pochopena či ignorována vazba státu na individuální práva. Je-li koncept stát dezinterpretován tak, že zahrnuje i jiné funkce než ochranu individuálních práv, je takový koncept neplatný, protože obsahuje nesmiřitelný rozpor. Proč? Protože jakákoli akce (či opatření) státu je - z definice - použitím násilí. Je-li násilí ospravedlnitelné a morální jen jako odpověď či reakce na iniciaci násilí, je použití státního donucení za jakýmkoli jiným než sebeobranným účelem právě iniciaci násilí a tedy jasným rozparem - popřením morální funkce státu.

Z obsahu a odvození pojmu „stát“ vyplývá i význam pojmu „etatismus“. *Etatismus je zneužití instituce státu na úkor individuálních práv*. Stejně tak jako jsou fašismus a komunismus formami etatismu, i mnohé naše zákonné kompetence státu - podobně jako státní kompetence ve všech západních zemích včetně USA - jsou odrůdami etatismu, i když méně extrémními než třeba fašismus a komunismus.

Objektivistická filozofie: renesance rozumu, cesta ven z pojmového chaosu

Většina lidí včetně intelektuálů ani profesionálů ve společenskovědních oborech neví, co přesně znamenají velmi abstraktní pojmy, jakými jsou např. *hodnota, morálka, právo, svoboda, stát, objektivita* apod. Mají sice jistou vágní představu a více méně vědí, v jakých situacích je používat, avšak nechápou jejich pravý a přesný obsah, neznají jejich definici, netuší jak a z jakého kontextu jsou odvozeny, tápou v jejich interpretaci a používání. Nikdo je neučí, co je funkcí pojmu, jak pojmy vznikají, jak je třeba je odvozovat.

Kdo by měl lidi učit co je pojem, jak se vytváří a používá? Základní principy poznání musí lidi učit *filozofie*, jako je matematika učí násobilku. Místo toho si dnes pojmy - zejména ty abstraktní - každý vykládá, jak se mu zlíbí. Výsledkem je morální a politický chaos moderní civilizace. V případě potřeby si každý definuje pojem tak, jak chce. Jak je možné někoho přesvědčit o tom, co je funkcí státu, když obsah pojmů záleží údajně jen na dohodě? Cožpak je možné, aby dobrem bylo cokoli, na čem se většina lidí dohodne? Dohodne-li se na tom, že zelenooké lidi má stát posílat do plynu, tak je to jedna z jeho funkcí?

Proč filozofie neplní svou klíčovou úlohu? Protože je v katastrofálním stavu. Jsme svědky jejího úplného kolapsu. Čteme-li současnou filozofickou literaturu, máme poměrně nemalé problémy pochopit, co filozofie je a proč ji vůbec potřebujeme. Hned v úvodcích filozofických učebnic jejich autoři přiznávají - a považují dokonce za neodmyslitelný a charakteristický rys svého oboru - že filozofie je věda věčných pochybností a otázek. Filozofie údajně nemůže poskytovat spolehlivé a jasné odpovědi. Dočtete se, že filozofie sama vlastně ani přesně neví, o čem je, a že o svém smyslu a předmětu neustále pochybuje.

Úloha rozumu a logiky se ve filozofii často zpochybňuje. Vysoce abstraktní pojmy, kterými filozofie oplývá, mají vágní obsah a každý filozof si je vysvětluje jinak. Dozvíme se sice, že filozofie se zabývá různými tématy jako bytí, poznání, morálka, politika, estetika, ale klíčovou skutečností, že tato témata na sebe nezbytně nutným způsobem logicky navazují, sotva vytvošíme. Máme tedy šanci vůbec do filozofie proniknout, poznat o čem je ?

Máme, budeme-li se zabývat racionální objektivistickou filozofií. To, co nás od filozofie odrazuje a co ji v našich očích činí jakoby zbytečnou, nejasnou a odtrženou od reality, je dáno stavem moderní filozofie, nikoli předmětem filozofie jako takovým. Filozofie je obklopena nezájmem či dokonce opovržením veřejnosti, protože po staletí pracuje na své vlastní desintegraci a destrukci.

Co je objektivistická filozofie? Jejím klíčovým a epochálním krokem je vyřešení „problému univerzálie“, což je problém odvození pojmu ze smyslově vnímané reality, který zatěžoval filozofii od časů jejího zrození. Jak se to v lidském vědomí děje, že člověk mnoha entitám přiřadí jeden pojem? Co je tím společným jmenovatelem, který umožňuje vztáhnout podobné jevy či entity pod stejný pojem? Na to americká filozofka Ayn Randová po 2500 letech neúspěšných pokusů a selhání konečně odpovídá svou revoluční teorií pojmů a tím definitivně obhajuje pojmovou sílu lidského rozumu a schopnost člověka poznávat realitu.

Objektivistická filozofie poznání vede k definitivní obhajobě schopnosti rozumu poznávat realitu a k zásadnímu filozofickému rozchodu se skepticismem a vírou a tedy všemi formami či typy mysticismu. Objektivistická teorie pojmů znamená fundamentální obrat ve filozofii morálky (etiky) a tudíž i v politické filozofii. Objektivismus definitivně obhajuje etiku racionálního egoismu a odmítá životu nebezpečnou a destruktivní etiku altruismu. Implikace objektivismu v oblasti politické filozofie jsou jasné - zásadní racionální obhajoba individuálních práv a definitivní rozdrčení všech forem kolektivisticko-etatistických ideologií. Objektivismus je integrovaným filozofickým systémem, který znamená zásadní renesanci lidského myšlení, a má potenciál zvrátit dlouhodobě nihilistické společenské trendy. Objektivismus má sílu způsobit fundamentální renesanci člověka a lidské civilizace.